Preslia, Praha, 45 : 132—139, 1973

Je šťovík alpinský *(Rumex alpinus L.)* v Orlických horách původní?

Ist der Alpenampfer *(Rumex alpinus L.)* im Adlergebirge ursprünglich?

Karel Kopecký

Kopecký K. (1973): Je šťovík alpinský (*Rumex alpinus* L.) v Orlických horách původní? [Ist der Alpenampfer (*Rumex alpinus* L.) im Adlergebirge ursprünglich?] — Preslia, Praha, 45 : 132—139.

Es ist nicht ausgeschlossen, dass der Alpenampfer im Adlergebirge (Nordostböhmen) unter allochthone Arten gehört. In die mittleren Sudeten wurde er wahrscheinlich von aus den Alpen stammenden Kolonisten Ende des 16. und anfangs des 17. Jahrhunderts als angebaute Nutz- und Heilpflanze eingeschleppt. In mehr als 95 % der festgestellten Lokalitäten bildet er einen Bestandteil anthropogener Gesellschaften. In den naturnahen fluss- und bachbegleitenden Gesellschaften kommt er ganz vereinzelt vor.

Botanický ústav ČSAV, 252 43 Průhonice u Prahy, ČSSR.

Prokázat alochtonní původ určitého druhu v určitém území bývá nezřídka obtížné. Platí to zejména o některých druzích, které byly již v historicky starší době člověkem vědomě šířeny jako léčivé, užitkové, vzácněji jako okrasné rostliny, nebo které se spontánně šířily jako průvodci pastevců a zemědělského osídlení.

Poměrně snadno lze rozhodnout o alochtonním původu mnohých archeofytů, epoekofytů a efemerofytů. V podhůří Orlických hor k nim patří druhy, které jsou zřetelně vázány jen na antropogenní a antropicky silně ovlivněná společenstva: *Ballota nigra* L. subsp. *nigra*, *Chrysanthemum parthenium* (L.) Bernh., *Leonurus cardiaca* L., *Nepeta cataria* L., *Verbena officinalis* L. a mnoho dalších. Rozšíření některých z nich vymezuje poměrně přesně oblast původního českého zemědělského osídlení včetně nejstarších sídlišť, předsunutých relativně vysoko do submontánního stupně (Klášterec nad Orlicí, Rokytnice v Orlických horách, Deštné, Olešnice v Orlických horách, Velký a Malý Uhřínov): *Lamium album* L. a *Chenopodium bonus-henricus* L. V horských oblastech, které byly osidlovány teprve v 16., zejména pak v 17. století převážně německy mluvícím, nezemědělským obyvatelstvem, chybějí. Avšak i zde se setkáme s divoce rostoucími druhy, jejichž alochtonní původ je nepochybný: *Levisticum officinale* Koch (Orlické Záhoří, Jadrná, Polom atd.), *Malva moschata* L. (v oblasti bývalého německého osídlení často pěstovaná a zplaňující — Neratov, Trčkov, Orlické Záhoří, Deštné aj.), *Telekia speciosa* (Schreb.) Baumg. (Říčky) atd. — U jiných není předpokládaný alochtonní původ snadno a jednoznačně prokazatelný: *Polemonium coeruleum* L. (převážně jen oblast dřívějšího německého a národnostně smíšeného osídlení).

K intenzivní kolonizaci hor dochází v souvislosti s rozvojem řemeslné výroby a těžby dřeva teprve v 16. a 17. století. Vznikají četné sklárny a hamry, zatímco zemědělská výroba si ponechává až do první poloviny 20. století ± extenzívní charakter (pastvinářství a drobná horská hospodářství). K určité izolaci horských oblastí osídlených německy mluvícími pastevci, dřevorubci a řemeslníky vůči českému zemědělskému předhoří přispěly nemalou měrou i národnostní rozdíly. Odlišné výrobní poměry, malý dopravní, později i turistický ruch (např. ve srovnání s krkonošskými hřebeny) byly nepochybně hlavními příčinami, že mnohé druhy rozšířené v zemědělském podhůří v horách dosud chybějí nebo se tam šíří teprve v posledních desetiletích: *Chenopodium bonus-henricus* L. *Lamium album* L., *Galium aparine* L., *Geranium pratense* L. aj.

Alochtonní původ je snadno prokazatelný i u druhů, které se v podhůří Orlických hor šíří teprve od druhé poloviny 19. nebo první poloviny 20. století. Mnohé se šíří v různých antropogenních společenstvech a odtud pronikají do cenóz přirozených nebo přirozeným blízkých: *Solidago gigantea* Ait. (na Opočensku a Kostelecku již v osmdesátých letech 19. stol.), *Impatiens*

parviflora DC. (v Podorličí poprvé u Bolehoště r. 1929), *Impatiens glandulifera* Royle (Vamberk 1936), *Calystegia pulchra* Brummitt et Heywood (čtyřicátá léta 20. stol.) atd.

Mnohem obtížnější, ne-li neřešitelnou otázkou zůstává alochtonní či autochtonní původ některých druhů, které byly již v dávné minulosti podníceny s postupující kolonizací Podorličí k intezivnímu šíření jak v antropogenních, tak i v některých přirozených společenstvech: *Chelidonium majus* L., *Lapsana communis* L., *Geum urbanum* L. Obtížné je i rozhodnout o původu některých druhů, které mohly být v minulosti pěstovány jako užitkové rostliny. Patří k nim např. *Chaerophyllum bulbosum* L., rozšířené jak v antropogenních, tak i přirozených lemových společenstvech v údolí dolního toku Orlice. Jiným příkladem je *Humulus lupulus* L., rozšířený v dolní části povodí Divoké Orlice a Metuje. V okolí Dobrušky byl pěstován nepochybně již ve středověku (kolem r. 1320). V účetních dokladech Novoměstského panství z r. 1644 se však objevují zprávy o povinnosti poddaných sbírat též divoce rostoucí chmel. — Pochybnosti o autochtonním původu lze vznést též u některých, dříve pěstovaných rostlin, o nichž se všeobecně předpokládá, že jsou v Orlických horách původní: *Campanula latifolia* L. (srov. Čelakovský 1883 : 770, Rohlena 1929 : 9, Dostál et al. 1950 : 1426, Procházka 1966 : 47) aj. K těmto druhům patří i *Rumex alpinus*.

Rozšíření šťovíku alpinského v Orlických horách

O rozšíření *Rumex alpinus* najdeme v regionální floristické literatuře jen málo zpráv. Ve starší literatuře je znám velmi pozoruhodný údaj Čelakovského (1883 : 762): „V Orličných horách u Trčkova poblíže vesních domků jednotlivě, nepochybně zdivočelý!“ — Znamená snad, že druh byl pěstován v zahrádkách chalupníků a zdivočel? — Z údolí horní Bělé je uváděn Rohlenou (1923 : 91). Kopecký (1888) a Hrobař (1931), jejichž práce se zabývají flórou nižších poloh předhoří, *Rumex alpinus* neuvádějí. Teprve Procházka et al. (1967 : 50) jmenuje několik lokalit z okolí Deštné, Jadrné a z horní části povodí Zdobnice (Kamenec a Čertův Důl).

Při mapování synantropní flóry Orlických hor a jejich podhůří v letech 1971—1972 jsem věnoval tomuto druhu mimořádnou pozornost. Autentické lokality jsou graficky znázorněny na obr. 1. Lokality nalezené na antropogenních nebo člověkem silně ovlivněných stanovištích (černé body) byly pečlivě odlišeny od lokalit, na kterých byl druh nalezen v přirozených společenstvech (prázdné kroužky). Mapka byla doplněna o lokality uvedené v literatuře, které se mi nepodařilo v terénu znovu objevit. Z předloženého mapového znázornění plynou tyto závěry:

1. *Rumex alpinus* je ve studovaném území rozšířen převážně v submontánním stupni (nejníže položená lokalita u Hamernice ca 490 m n. m.), v oblasti dnešního nebo dřívějšího osídlení, avšak jen v určitých územních okrscích. Největší počet lokalit je soustředěn v okolí obcí Říčky a Zdobnice, Trčkova a Jadrné, Neratova, Vrchní Orlice a Bartošovic, jakož i v širším okolí Deštné. V hřebenové, neosídlené části hor nebyl nalezen s výjimkou porostu na staré zbořeništní ploše pod Masarykovou chatou na Šerlichu (nejvýše položená lokalita, ca 1005 m n. m.). Chybí též v severozápadní části hor mezi Sedloňovem a Olešnicí s výjimkou ojedinělé lokality u domu čp. 216 v Horní Olešnici.

2. Ve více než 95 % z celkového počtu zjištěných lokalit roste *Rumex alpinus* v nitrofilních antropogenních společenstvech různého původu. Převažují lokality v těsné blízkosti horských chalup nebo v okolí zbytků zbořenišť bývalých usedlostí. V některých případech je možná bližší specifikace stanoviště: a) prostory bývalých hnojišť a skládek odpadků: Říčky, Zdobnice, Trčkov, Vrchní Orlice; b) prostory bývalých zahrádek horských usedlostí: Bartošovice, Údolíčko u Bartošovic, Pustiny u Nebeské Rybné (chalupa dr. Štěpána), některé chalupy na západním svahu Říček; c) ruderalizované břehy potoků v prostorech bývalého nebo současného osídlení: dolní tok Neratovského potoka, potok v prostoru bývalého osídlení v horní

části Jadrné, potok v Deštné a ve Vrchní Orlici; d) příkopy podél vesnických cest a silnic: Deštné, Říčky.

Úzká vázanost určitého druhu na společenstva atropogenního původu nemusí být ovšem v každém případě postačujícím důkazem jeho alochtonního původu. Platí to např. o některých druzích, které byly v minulosti intenzivně sbírány jako léčivé rostliny, současně se však i pěstovaly v zahrádkách chalupníků. Ve volné přírodě mohlo dojít k jejich takřka úplnému vyhubení. Jako příklad se uvádějí „krkonošské osudy" druhů *Rhodiola rosea* L. a *Angelica archangelica* L. viz Lokvenc 1972 : 17). — Předpokládaný autochtonní původ posledního z jmenovaných druhů je dnes i v Orlických horách těžko prokazatelný. Skupiny lokalit v prostoru obce Černá Voda je nesporně jen reliktem dřívější kultivace v zahrádkách bývalých německých usedlostí. Jediná lokalita přirozeného původu je mi známa ze střední části Ruského údolí na Olešnicku.

Rozsáhlejší, hustě zapojené porosty *Rumex alpinus*, ± srovnatelné s porosty v okolí některých horských chat v Krkonoších nebo v okolí salaší v Karpatech, byly nalezeny jen zcela výjimečně (Masarykova chata na Šerlichu). Na ostatních stanovištích roste jen jednotlivě nebo v drobných skupinkách.

Z fytocenologického hlediska vstupuje *Rumex alpinus* v Orlických horách do antropogenních nitrofilních společenstev řádu *Lamio (albi)-Chenopodietalia (boni-henrici)* Kopecký 1969, třídy *Galio-Urticetea* Passarge 1967 em. Kopecký 1969. Ve smyslu klasifikace těchto společenstev podle Kopeckého a Hejného (1971) jde vesměs o cenozy bez svazové a asociační příslušnosti. Porosty zařaditelné k asociaci *Rumicetum alpini* Berger 1922, svazu *Rumicion alpini* Rübel 1933, jsou v Orlických horách řídkým zjevem: rumiště u chaty na Šerlichu (*Rumicetum alpini typicum* Kopecký et Hejný 1971), břeh potoka v Neratově (*Rumicetum alpini petasitetosum albae* Kopecký et Hejný 1971).

3. *Rumex alpinus* patří v Orlických horách k druhům, které v posledních desetiletích ustupují. Z pěti lokalit zjištěných v prostoru obce Zlobnice v letech 1958 a 1959 dnes existují jen dvě. Jeho ústup je zřetelný též v prostoru někdejšího roztroušeného osídlení severně a severovýchodně od Nebeské Rybné (Pustiny, Říčky). Hlavní příčinou je nepochybně zánik drobných horských hospodářství v poválečných letech a přeměna zbývajících chalup v soukromé rekreační objekty.

4. Do přirozených společenstev na náplavech vodních toků vstupuje *Rumex alpinus* jen zcela výjimečně. Přímá souvislost s jeho rozšířením v antropogenních cenózách je však i zde zřetelná. Ojedinělé rostliny nalezené na pobřeží horního toku Bělé nad Zákoutím a nad Jedlovou, jakož i na pobřeží Říčky v Jůlinčině údolí, byly pravděpodobně splaveny z výše položených antropogenních stanovišť.

Původ šťovíku alpinského v Orlických horách

Předpokládáme-li, že *Rumex alpinus* patří v Orlických horách k alochtonním druhům, nemůžeme pominout otázku jeho pravděpodobného původu a přibližné doby zavlečení. Zdá se, že klíčem k jejímu řešení mohou být některé skutečnosti plynoucí z historie kolonizace Orlických hor a jejich předhoří v minulosti.

Intenzivní kolonizace hor začíná teprve v 16., zejména pak v první polovině 17. století. Ve 13. a 14. století je znám jen malý počet významnějších sídlišť, předsunutých relativně vysoko do submontánního stupně předhoří: Rokytnice v Orlických horách, Kunvald, Velký Uhřínov, Deštné. Nejúplnější

obraz o postupu kolonizace hor podává Šůla (1969, 1970, 1971). Uvádí, že ještě r. 1572 považovali rychnovští občané Orlické hory za nehostinné a nebezpečné pohoří. Zásadní obrat přináší 16. a 17. století s rozvojem sklářského průmyslu, těžbou a zpracováním železných rud (viz Láska 1959, Šůla 1971 : 38—46; tam další lit.). Rozhodující měrou se prosazuje vnější kolonizace německy mluvícím obyvatelstvem proudícím z Kladska, v daleko menší míře z jiných oblastí (dřevaři, uhlíři, popeláři, skláři, horníci a hutníci, pastevci). K posílení německého živlu přispěl nemalou měrou prudký rozvoj těžby dřeva na počátku 17. století, spojený s tzv. alpskou dřevařskou kolonizací.

Nedostatek dřeva ve vnitrozemí, který v 16. století zvlášť citelně zasáhl kutnohorské báňské podnikání, vyžadoval radikální řešení. Ve druhé polovině 16. století byly povoláni lesní dělníci a plavci z Tyrol, aby v souvislosti s tzv. Labskou plavbou zajistili plynulé dodávky dřeva z krkonošských lesů (viz Herčík 1959). Počet dřevorubců pracujících pro Kutnou Horu nebyl nikterak malý. Herčík (1959 : 191) uvádí, že r. 1597 pracovalo v Krkonoších na 400 dřevařů s rodinami. Z alpských zemí byla povolána i část lesnického personálu, odborníci na plavení dřeva, úpravy vodních toků a výrobu plavebního nařadí atd. Lze proto předpokládat, že příliv tohoto „cizího živlu" do málo obydlených oblastí středních Sudet (v geografickém slova smyslu) nebyl bezvýznamný.

Koncem 16. století, po částečném vytěžení krkonošských lesů, bylo uvažováno o realisaci plánu tzv. Rychnovské plavby. Cílem tohoto plánu bylo využití dosud málo dotčeného lesního bohatství jihozápadních svahů Orlických hor. Počátkem 17. století přešla část dřevařů alpského původu z východních Krkonoš do Orlických hor. Organizačním centrem těžby se stala Nebeská Rybná. Kolonisté založili dřevařské obce Říčky a Zdobnici, pravděpodobně i obce Kunštát a Jadrnou (Kerndorf). Část z nich se nepochybně usadila v bližším okolí Nebeské Rybné (Popelov), pravděpodobně i v prostoru Bartošovic a v širším okolí Neratova (Bärnwald, Schönwald, Hohen Erlitz; — podrobnosti a literární prameny uvádí Šůla 1970, 1971). — Rychnovská plavba však neměla dlouhého trvání. Větší část lesních dělníků byla postupně nucena hledat jiný zdroj obživy, především v pastevectví, drobném horském hospodaření a v neposlední řadě též v souvislosti s rozvíjejícím se sklářským průmyslem (tehdejší sklářské hutě v Deštném, v prostoru dnešní Horní Rokytnice, ve Friedrichswaldu severozápadně od Orlického Záhoří a snad i v prostoru dnešní Černé Vody).

Je pozoruhodné, že oblasti největší koncentrace lokalit *Rumex alpinus* se nápadně kryjí s územními okrsky, které byly přímo ovlivněny „alpskou dřevařskou kolonizací". Seskupení lokalit v okolí Deštné, kde není primární vliv této kolonizace historicky doložen, lze vysvětlovat v souvislosti s tehdejším rozvojem sklářského průmyslu. Tak Michalitschke (1962 : 49) píše: „Der Tätigkeit der Glashütte verdanken fast alle Siedlungsorte im Gebiete des Oberlaufes der Alba, wie schon aus deren Namen zu entnehmen ist, ihr Entstehen — auch Tanndorf." Zdá se mi být totiž nanejvýš pravděpodobné, že část dřevařů, patřících v první polovině 17. století k sociálně nejubožejším vrstvám venkovského lidu východního Hradecka, našla právě zde určitou možnost obživy. — Pozoruhodná je i okolnost, že ve vzdálenější severozápadní části Orlických hor, v okolí Sedloňova a Olešnice, která poměrně dlouho vzdorovala germanizačním vlivům, *Rumex alpinus*, s výjimkou jediné lokality, chybí.

Není konečně bez zajímavosti, že rozšíření *Rumex alpinus* v Orlických horách je přibližně shodné s okrsky maximálního nakupení lokalit „alpských

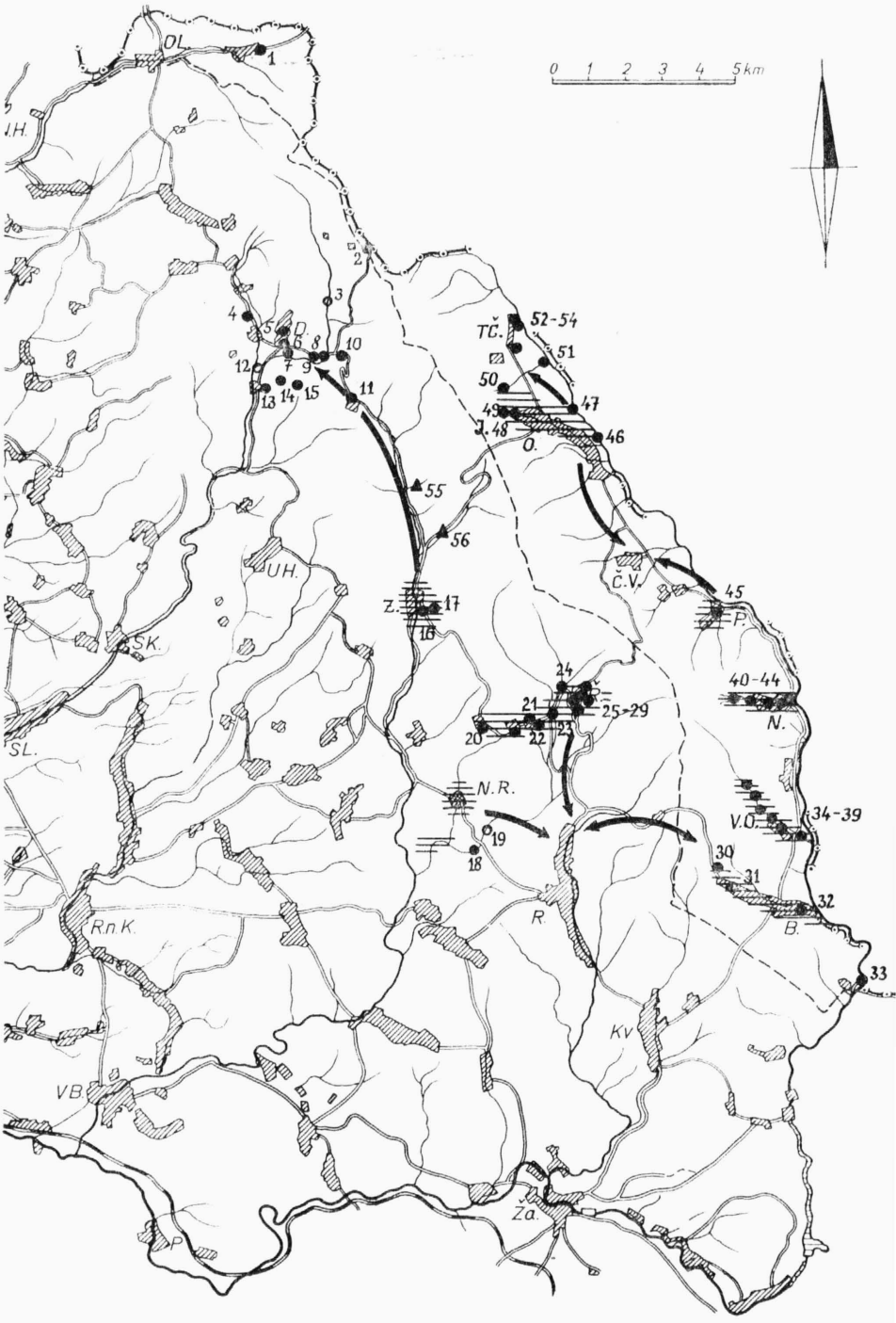
0 1 2 3 4 5 km
OL.
1
2
3
4
5
D.
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
TČ.
52-54
51
50
49
47
J.
48
O.
46
55
56
UH.
Č.V.
45
P.
Z.
17
16
SK.
24
Ř.
21
25-29
20
22
23
40-44
N.
SL.
N.R.
19
18
V.O.
34-39
30
31
32
B.
R.n.K.
R.
33
Kv
VB.
Ža.
P

druhů" *Myrrhis odorata* (L.) SCOP. a *Imperatoria ostruthium* L., o jejichž alochtonním původu není vážnějších pochybností. Celkové rozšíření obou jmenovaných druhů je však mnohem širší a je vysvětlitelné oblibou jejich pěstování ještě v 19. a na počátku 20. století; zůstalo však lokalisováno převážně jen na bývalou německou a národnostně smíšenou část studovaného území. Naproti tomu se domnívám, že pravděpodobné pěstování šťovíku alpinského se těšilo v minulosti jen krátkodobé oblibě, zůstalo proto úzeji lokalizováno a později zcela zaniklo.

Dřívější použití *Rumex alpinus* jako užitkové a léčivé rostliny je známo hlavně z alpských zemí. Mezi českým obyvatelstvem Sudet jsem o jeho eventuálním pěstování nebo sběru nezískal žádných zpráv. V alpských zemích patřil však k oblíbeným užitkovým rostlinám (viz RECHINGER in HEGI et al. 1957 : 374). Byl pěstován v zahrádkách horalů (tzv. Blacken- oder Krautgärten) a zpracovával se jako náhražka kvašeného kyselého zelí i jako nahrážka špenátu. Vařené rostliny sloužily jako krmivo pro vepře; taktéž místy i ve slovenských Karpatech (E. HADAČ, podle ústního sdělení). Listy byly v Tyrolsku používány k balení stlučeného másla (totéž i v Karpatech — M. DEYL, podle ústního sdělení). Připomíná se i jeho využití v lékařství (Radix Rhapontici montani nebo Radix Rhei Monachorum) a s ním související pěstování v klášterních zahradách (viz THELLUNG in HEGI et al. 1926 : 1045). Předpokládané léčivé účinky šťovíku alpinského byly v jihoněmeckém lidovém lékařství ceněny již ve středověku; svědčí tomu i jeho zařazení mezi devět léčivých rostlin, jejichž účinek byl „nejsilnější" 30 dnů následujících po svátku Nanebevzetí (viz MADAUS 1938 : 52).

Výše uvedené skutečnosti opravňují autorův předpoklad, že *Rumex alpinus* nepatří k autochtonním druhům Orlických hor, ale že sem mohl být zavlečen na počátku 17. století kolonisty alpského původu jako pěstovaná užitková a léčivá rostlina. Zplaněl a jako ergasiolipofyt se včlenil do nitrofilní antropogenní vegetace v nejbližším okolí sídlišť. Splavován podél hydrografické sítě vstupuje vzácně do přirozených lemových společenstev na náplavech vodních toků.

Přehled lokalit šťovíku alpinského v Orlických horách (viz obr. 1)

1. Horní Olešnice: ojediněle u zdi domu při pravé straně silnice ve směru k Čihalce (1972). — 2. Masarykova chata na Šerlichu: rumiště u silnice pod chatou, rozsáhlejší porost (1959, 1969, 1971, 1972). — 3. Kamenitý náplav horního toku Bělé, ca 200 m nad silničním mostem ve směru k hotelu Šerlišský Mlýn, ojediněle (1971). — 4. Deštné: ojediněle u zdí domků na svahu při pravé straně silnice ve směru Plasnice-Deštné (1972). — 5. Deštné: ruderalizovaný břeh potoka v obci, v blízkosti chalup v několika exemplářích (1972). — 6. Deštné: rumiště na břehu Bělé nedaleko ústí pravostranného přítoku v obci, ojediněle (1969, 1971). — 7. Deštné: ojediněle v prostoru starého hnojiště u domku při pravé straně silnice ve směru k Zákoutí, ca 150—200 m pod hotelem

---

Obr. 1. — Rozšíření *Rumex alpinus* L. v Orlických horách. — Černé body: lokality na antropogenních a antropicky silně ovlivněných stanovištích, prázdné kroužky: lokality v přirozených rostlinných společenstvech, černé trojúhelníky: lokality uvedené v literatuře, které se mi nepodařilo znovu objevit. — Oblasti přímého vlivu tzv. alpské dřevařské kolonisace jsou vyznačeny šrafováním; černé šipky vyznačují možné pozdější ovlivnění v důsledku přirozené migrace obyvatelstva (zejména v okolí tehdejších sklářských hutí). — B.: Bartošovice, Č. V.: Černá Voda, D.: Deštné, J.: Jadrná, N.: Neratov, N. R.: Nebeská Rybná, O.: Orlické Záhoří, OL.: Olešnice v Orl. hor., P.: Podlesí, TČ.: Trčkov, V. O.: Vrchní Orlice, Z.: Zdobnice. — Abb. 1. — Verbreitung von *Rumex alpinus* L. im Adlergebirge. — Schwarze Punkte: anthropogene und anthropisch stark beeinflusste Standorte, leere Punkte: natürliche fluss- und bachbegleitende Gesellschaften, schwarze Dreiecke: in der Literatur angeführte, neu nicht gefundene Lokalitäten. — Das Gebiet, das unter dem Einfluss der ursprünglich aus den Alpen stammenden Ansiedler und ihrer Nachkommen lag, ist beiläufig durch Schraffierung abgegrenzt. Durch schwarze Pfeile ist die vorausgesetzte spätere Beeinflussung (Migration der Einwohnerschaft), bes. in der Umgebung von ehemaligen Glashütten, angedeutet.

Praha (1972). — 8. Deštné: břeh Bělé poblíž hotelu Praha, jednotlivě (1972). — 9. Deštné: antropogenní a antropicky silně ovlivněné porosty na pobřeží Bělé v Zákoutí, jednotlivé rostliny roztroušené na několika místech (1969, 1972). — 10. Deštné-Zákoutí: ojediněle u chalupy při pravé straně silnice ve směru na Luisino údolí (1972). — 11. Luisino údolí: okolí staré chalupy (snad prostor bývalé zahrádky) při levé straně silnice ve směru k Zákoutí, skupina rostlin (1971, 1972). — 12. Kamenité náplavy Bělé mezi obcemi Deštné a Jedlová, jednotlivě (1969, 1971, 1972). — 13. Jedlová: u chalupy při pravé straně cesty k sv. Matouši, jednotlivé rostliny (1972). — 14. Jedlová: okolí chalupy a silniční příkop u bývalé hospodářské usedlosti pod kostelíkem sv. Matouše, skupina rostlin (1972). — 15. Jedlová: u chalupy v roztroušeném osídlení na svahu nad kostelíkem sv. Matouše, snad prostor bývalého hnojiště nebo dvorku, jednotlivé rostliny (1972). — 16. Horní Zdobnice: u chalupy na západním svahu pod silnicí ve směru k Říčkám, skupina rostlin (1959, 1972). — 17. Horní Zdobnice: u chalupy, snad v prostoru bývalé zahrádky na svahu nad silnicí ve směru k Říčkám, ojediněle (1972). — 18. Hamernice u Nebeské Rybné: břeh Říčky v prostoru osídlení nad bývalým mlýnem, ojediněle (1971). — 19. Břeh Říčky v Jůlinčině údolí, ca 200—300 m nad silničním mostem poblíž Nebeské Rybné, jediná rostlina (1971). — 20. Pustiny u Nebeské Rybné: prostor zahrady bývalé zemědělské usedlosti, ojediněle (1972). — 21. Říčky: u chalup při západním okraji obce, jednotlivé rostliny, roztroušeně (1959, 1972). — 22. Říčky: u chalup při pravé straně silnice ve směru od západního okraje obce ku kostelu, řídce roztroušen (1959, 1972). — 23. Říčky: u chalupy ve středu obce v údolí, ojediněle (1971). — 24. Říčky: u chalupy v údolí potoka při severním okraji obce, skupinky rostlin (1972). — 25—29. Říčky: komplex pěti lokalit u chalup na západním svahu údolí, jednotlivě i v drobných skupinkách (1959, 1972). — 30. Údolíčko u Bartošovic: ojediněle u chalupy při břehu potoka (1971). — 31. Bartošovice: břeh potoka, ojediněle (1971). — 32. Bartošovice: střed obce, v prostoru starého zbořeniště nedaleko silniční křižovatky, ojediněle (1969). — 33. Ostrov u Bartošovic: u pomníčku pod bývalou pilou na pravém břehu Divoké Orlice, ojediněle (1972). — 34—39. Vrchní Orlice: komplex lokalit v okolí chalup a v antropogenních lemových společenstvech v údolí potoka, roztroušeně (1969). — 40—44. Neratov: komplex lokalit v prostoru současného a bývalého osídlení údolí Neratovského potoka, jednotlivé rostliny, vzácně ve větších skupinách (1969, 1972). — 45. Podlesí: u zdi chalupy, ojediněle (1969). — 46. Orlické Záhoří: odlesněný břeh Orlice, ojediněle (1969). — 47. Orlické Záhoří: odlesněný břeh Orlice, ojediněle, též na polské straně hranic (1969). — 48, 49. Jadrná: řídce roztroušen v antropogenních společenstvech s převládající *Urtica dioica* v prostoru bývalého osídlení na pobřeží potoka (1969, 1972). — 50. Zelenka u Jadrné: břeh potoka v prostoru bývalého osídlení, řídce roztroušeně (1969). — 51. Zelenka u Jadrné: u zbořeniště hospodářské usedlosti, skupinka rostlin (1969). — 52—54. Ojediněle u zbořenišť bývalých usedlostí při pravém břehu Orlice (1969). — 55. Kamenec u Zdobnice: břehy potoka a přilehlé louky u osady (Procházka et al. 1967 : 50). — 56. Čertův Důl: louky po obou stranách silnice až k lesu v okolí osady (Procházka et al. 1967 : 50).

Souhrn

Autor se přiklání k názoru, že *Rumex alpinus* patří v Orlických horách k alochtonním druhům Není vyloučeno, že byl dříve pěstován v okolí usedlostí německých chalupníků jako užitková a léčivá rostlina, zplaněl a včlenil se jako ergasiolipofyt do antropogenní flóry. V této souvislosti uvádí autor následující skutečnosti:

1. Na více než 95 % ze zjištěných lokalit je *Rumex alpinus* součástí antropogenních nitrofilních společenstev v okrsích současného nebo bývalého osídlení. V souvislosti se zánikem drobných hospodářských usedlostí v poválečných letech ustupuje; rozsáhlejší porosty jsou vzácné. — Není však ani vyloučeno, že na antropogenních stanovištích převládl teprve druhotně.

2. V přirozených společenstvech na náplavech vodních toků roste jen na nepatrném počtu lokalit (vždy jen ojedinělé rostliny). Prostorová kontinuita těchto lokalit s bývalým nebo současným osídlením je prokazatelná.

3. Je pravděpodobné, že *Rumex alpinus* mohl být do středních Sudet zavlečen s tzv. alpskou dřevařskou kolonizací koncem 16. a na počátku 17. století. Tehdy byly povoláni dřevorubci, odborníci na plavení dřeva, pálení dřevěného uhlí atd. z Rakouska (převážně z Tyrol), aby zajistili těžbu dřeva pro potřebu vnitrození. Počátkem 17. století přesídlila část dřevařů z východních Krkonoš do Orlických hor, kde se trvale usadila a později splynula s místním obyvatelstvem. Oblasti osídlené těmito kolonisty, respektive oblasti, kde lze předpokládat jejich vliv v důsledku pozdější migrace obyvatelstva (zejména okolí tehdejších sklářských hutí) nápadně souhlasí s rozšířením šťovíku alpinského ve studovaném území (viz obr. 1).

Zusammenfassung

Der Autor gibt die Möglichkeit zu, dass der Alpenampfer im Adlergebirge unter allochthone Arten gehört. Wahrscheinlich wurde er früher in der Umgebung deutscher Hüttenansiedlungen

als Nutz- und Heilpflanze gezogen (vgl. Rechinger in Hegi et al. 1957 : 374); er verwilderte und gliederte sich als ein Ergasiolipophyt in die nitrophile anthropogene Vegetation ein. In diesem Zusammenhang führt der Autor folgende Tatsachen an:

1. In mehr als 95 % der festgestellten Lokalitäten bildet der Alpenampfer einen Bestandteil anthropogener Gesellschaften in Gebietsbezirken der heutigen oder früheren Besiedlung. Im Zusammenhang mit dem Verschwinden der kleinen Bergwirtschaften in den Nachkriegsjahren tritt er deutlich zurück; umfangreichere Bestände kommen nur ganz selten vor. — Anderseits ist es jedoch nicht ausgeschlossen, dass sich der Alpenampfer an den anthropogenen Standorten erst sekundär mehr ausgebreitet hat.

2. In die natürlichen Gesellschaften an den Anschwemmungen der Wasserläufe tritt er nur ausnahmsweise ein (immer nur vereinzelte Pflanzen). Die Raumkontinuität dieser Lokalitäten mit der ehemaligen oder heutigen Besiedlung ist jedoch immer nachweisbar.

3. Es ist nicht ausgeschlossen, dass *Rumex alpinus* in die mittleren Sudeten (Riesen- und Adlergebirge) mit der sog. Alpenholzhauerkolonisation am Ende des 16. und anfangs des 17. Jahrhunderts eingeschleppt wurde. — In der 2. Hälfte des 16. Jahrhunderts wurden Holzhauer, Flösser und Kohlenbrenner aus Österreich (vorwiegend aus Tirol) nach Böhmen gerufen, um die Holzgewinnung für den inländischen Gebrauch zu sichern (s. Herčík 1959). Anfangs des 17. Jahrhunderts übersiedelte ein Teil der Holzhauer aus dem östlichen Riesengebirge in das Adlergebirge, wo sie sich dauernd ansiedelten und später mit der örtlichen Bevölkerung verschmolzen. Gebietsbezirke, die von diesen Kolonisten unmittelbar beeinflusst wurden (s. Šůla 1970, 1971), resp. Gebietsbezirke, wo man ihren Einfluss infolge späterer Migration der Bevölkerung (bes. in der Umgebung von Glashütten) voraussetzen kann, stimmen auffallend mit der Verbreitung des Alpenampfers im Untersuchungsgebiet überein (Abb. 1).

Literatura

Čelakovský L. (1883): Prodromus květeny české. Tom. 4. — Praha. [p. 678—944.]

Dostál J. et al. (1950): Květena ČSR. — Praha.

Hegi G. et al. (1925 et 1957): Illustrierte Flora von Mittel-Europa. Tom. 5/2. Ed. 1. Tom. 3/1. Ed. 2. — München.

Herčík K. (1959): Těžba dřeva pro kutnohorské báňské podniky v trutnovských a rychnovských lesích ve druhé pol. 16. a počátkem 17. století. [Holzgewinnung für die Kuttenberger Bergbetriebe in den Wäldern von Trautenau und Reichenau in der 2. Hälfte des 16. und am Anfang des 17. Jahrhunderts.] — Acta Mus. Reginaehradecensis, Ser. B, Hradec Králové, 1959/3 : 185—203.

Hrobař F. (1931): Květena Kostelecka a Rychnovska. — Hradec Králové.

Kopecký K. (1888): Analytická květena okolí města Rychnova nad Kněžnou. — Rychnov n. Kn.

Kopecký K. et S. Hejný (1971): Nitrofilní lemová společenstva víceletých rostlin severovýchodních a středních Čech. [Nitrophile Saumgesellschaften mehrjähriger Pflanzen Nordost- und Mittelböhmens.] — Rozpr. Čs. Akad. Věd, Ser. Math.-Natur., Praha, 81/9 : 1—126.

Láska J. (1959): Nerostné bohatství Orlických hor a jeho těžba v minulosti. — In: Sborn. Hradecký Kraj, Hradec Králové, 3 : 296—304.

Lokvenc T. (1972): Krkonošské osudy rozchodnice růžové. — Krkonoše, Pardubice, 5/3 : 17.

Madaus G. (1938): Lehrbuch der biologischen Heilmittel. Tom. 1. — München.

Michalitschke E. (1962): Glashütten und Hüttenmeister im Adlergebirge. — Trostbärnla, Regensburg, 10 : 48—52.

Procházka F. (1966): Příspěvek ke květeně severovýchodních Čech I. [Ein Beitrag zur Flora Nordostböhmens I.] — Acta Mus. Reginaehradecensis, Ser. A, Hradec Králové, 7 : 43—66.

Procházka F. et al. (1967): Floristický materiál ke květeně severozápadní části Orlických hor a těsně přilehlého území Podorlicí. [Ein floristischen Material zur Flora des nordwestlichen Teils des Adlergebirges und eng bei ihr liegendes Gebiet des Vorgebirges.] — Acta Mus. Reginaehradecensis, Ser. A, Hradec Králové, 8 : 27—56.

Rohlena J. (1923 et 1929): Příspěvky k floristickému výzkumu Čech. 3, 9. — Čas. Nár. Mus., Odd. Přírod., Praha, 97 : 88—95, 103 : 1—17.

Šůla J. (1969): K problematice studia dějin osídlení a pohybu národnostní hranice v Orlických horách. — Listy Orlic. Mus., Choceň, 4 : 89—121.

— (1970): Kolonizace Orlických hor a jejich podhůří na přelomu XVI. a XVII. století. — Listy Orlic. Mus., Choceň, 5 : 209—234.

— (1971): Venkovský lid východního Hradecka v letech 1590—1680. [Landsvolk im östlichen Gebiet von Hradec Králové in Jahren 1590—1680.] — Acta Mus. Reginaehradecensis, Ser. B, Hradec Králové, 13 : 1—293.

Došlo 3. listopadu 1972
Recenzent: B. Slavík